

Första världskriget

Första världskriget var det första av två stora krig, som kom att sätta världen i brand under 1900-talet. Det första världskriget kom att bli större och blodigare än alla tidigare krig. Det kom att **påverka de flesta länder i Europa**, men även många länder utanför Europa. Så här började det.

Allianser bildas

Under slutet av 1800-talet hade **Tyskland** blivit en **stormakt** i Europa. Landet var nu **Europas ledande industriland**. I världen var det bara USA som var större. Tyskland hade också **byggt upp sin armé** och fabrikena **tillverkade** många **nya vapen**.

I **Storbritannien, Frankrike, Ryssland** och andra länder **kände** man **sig hotade** av det allt mäktigare Tyskland. Därför började även dessa länder att tillverka vapen och rusta sina arméer för krig.

Europas olika stormakter hade i början av 1900-talet börjat **samarbeta** i två olika **allianser** eller grupper. Länder som var i samma allians, hade lovat att hjälpa varandra om krig utbröt.

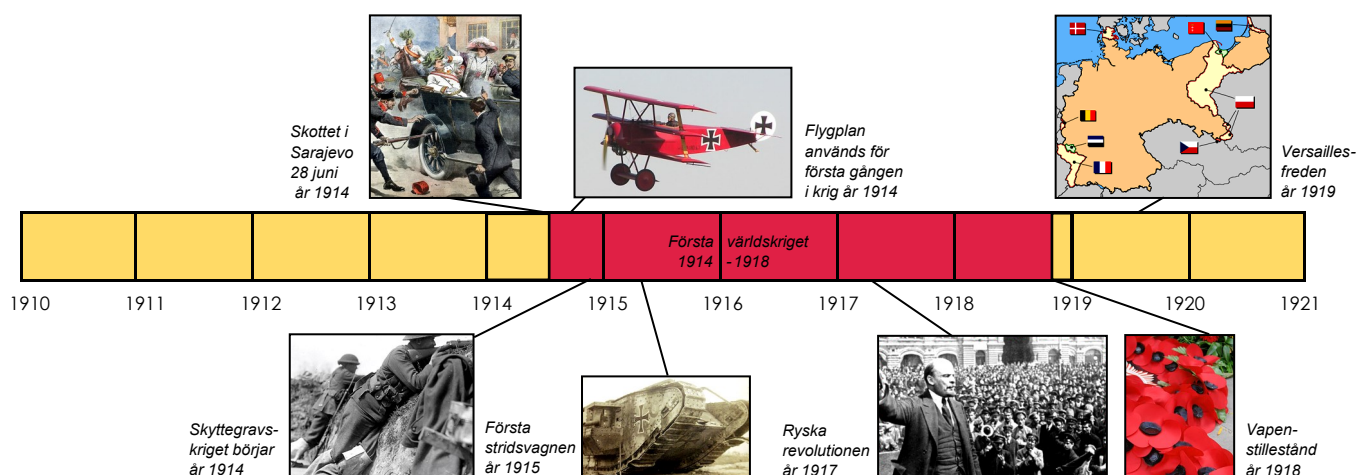
I den ena alliansen fanns Tyskland, Österrike-Ungern och Italien. Den kallades för **trippelliansen**. I den andra gruppen fanns Storbritannien, Frankrike och Ryssland. Den kallades för **trippelententen**, eller oftast bara **ententen**.

Så här såg de två allianserna i Europa ut inför krigsutbrottet år 1914.

När kriget startade hoppade Italien av och bytte sida till **ententen**. Ententen hade även stöd av Serbien och efter 1917 även av USA, Rumänien och Japan.

Trippelliansen kom efter Italiens avhopp att kallas för **centralmakterna**. Senare anslöt sig även Bulgarien och det Osmanska riket (Turkiet).

▼ Första världskriget - viktiga händelser

Skotten i Sarajevo

De 28 juni 1914 kom Österrike-Ungerns **kronprins Franz Ferdinand** och hans hustru **Sophie** på besök till staden **Sarajevo** i Bosnien. Det var ett område som Österrike-Ungern just hade lagt beslag på. Kronprinsparet åkte i en öppen bil, då en ung serbisk student rusade fram och sköt mot dem. Kronprinsparet dog kort efteråt.

Mördaren hette **Gavrilo Princip** och var medlem av terror-organisationen **Svarta handen**, som ville att Bosnien skulle tillhöra Serbien.

Krigsutbrottet

Morden på kronprinsparet gav **Österrike-Ungern** en anledning till att **förklara krig** mot **Serbien** 28 juli. Men Serbien hade **stöd av Ryssland** sedan tidigare. Ryssland var ju dessutom i allians med Frankrike och Storbritannien, medan Österrike-Ungern var i allians med Tyskland och Italien.

Under en vecka i juli och augusti spred sig kriget i Europa. Samtliga stormakter hade då förklarat krig mot någon av de andra. Denna vecka har kommit att bli kallad **svarta veckan**. Och det var skotten i Sarajevo som startade kriget.

Vid krigsutbrottet **vägrade Italien** att gå i krig tillsammans med Österrike-Ungern och Tyskland. Året efter gick Italien istället över till ententen.

Det Osmanska riket (Turkiet) och Bulgarien gick däremot med i kriget på Tysklands och Österrike-Ungerns sida år 1915. Man brukar därefter kalla denna allians för **centralmakterna**.

Tyskland angriper Frankrike

Tyskland hade en plan om hur de skulle angripa Frankrike. Tyskarna skulle **anfälla** med sin armé **norifrån** genom att gå in i det **neutrala Belgien**. De trodde att på sex veckor skulle Frankrike vara besekrat. Sedan skulle Tyskland kunna sätta in alla militära krafter i öst mot Ryssland.

Men den **tyska planen misslyckades** helt. Efter att tyskarna hade tagit sig en bra bit in i Frankrike blev det totalt stopp. I ett blodigt slag vid **Marne** lyckades fransmän och briter hindra den tyska framryckningen några mil utanför Paris.

Kronprinsparet från Österrike-Ungern skjuts av den serbiske studenten Gavrilo Princip.

Centralmakterna bestod av Tyskland, Österrike-Ungern, Bulgarien och det Osmanska riket (Turkiet).

På bilden syns ländernas kejsare och nationella emblem.

Krigsutbrottet 1914 väckte stor glädje bland människorna i Europa. Många hurrade och jublade när ländernas soldater marscherade iväg. Alla var säkra på att kriget skulle vara över på några veckor.

På västfronten

Efter att Frankrike och Storbritannien stoppade upp Tysklands frammarsch i Frankrike hade kriget helt kört fast. Båda sidor verkade vara lika starka. För att skydda sig mot det nya vapnet **kulsprutan**, började soldaterna att gräva **skyttegravar** och rulla ut **taggtråd**. Skyttegravar var långa diken, som snart sträckte sig från Engelska kanalen i norr genom Frankrike till Schweiz i söder. Detta kallades **västfronten**. Skyttegravskriget kom att vara i fyra år, utan att något land lyckades bryta igenom fiendens linjer.

Förhållandena i skyttegravarna var fruktansvärda. När soldaterna försökte göra en framryckning och hoppade över skyttegravskanten, smattrade fiendens kulsprutor. De som anföll hann ofta bara att springa några meter innan de dödades av kulregnet. Vid de två stora slagen vid **Verdun** och **Somme** dödades över en miljon unga soldater.

På östfronten

På östfronten kämpade Tyskland främst mot Ryssland. Till en början var Ryssland framgångsrika, men sakta men säkert lyckades tyskarna tvinga tillbaka den ryska armén allt längre in i Ryssland. Tyskland ockuperade nu stora landområden i Ryssland.

Kriget ökade det missnöje, som redan fanns i Ryssland. I februari år 1917 utbröt en **revolution i Ryssland** och den **ryske tsaren** tvingades att **avgå**. Rysslands krig mot Tyskland fortsatte, men ett år senare, i mars 1918, skrev den nya ryska regeringen ett **fredsavtal med Tyskland**.

Ubåtskriget

Segern på östfronten gjorde att tyskarna nu kunde koncentrera sig helt på kriget mot Frankrike och Storbritannien. Tyskland gjorde därför ett sista försök att vinna även på västfronten. **Tyska ubåtar** började att anfälla och **sänka fartyg**, som var på väg **från USA** till Storbritannien. Fartygen var lastade med livsmedel och vapen.

Tyskland förstod givetvis att **ubåtskriget** kunde få USA att gå med i kriget. Men tyskarna räknade med att hinna besegra Storbritannien och Frankrike, innan de amerikanska soldaterna hunnit över Atlanten.

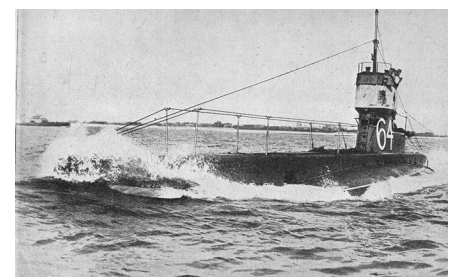
Kulsprutorna var ett nytt vapen som kunde skjuta hundratals skott i minuten.

*För att skydda sig mot kulsprutorna grävde soldaterna **skyttegravar**.*

En återuppbyggd kopia av en skyttegrav

*Under första världskriget blev **ubåtarna** använda i krig för första gången.*

USA går med i kriget

Ubåtsanfallen blev en orsak till att **USA gick med i kriget** i april år 1917, på Storbritanniens och Frankrikes sida. En annan orsak var att USA hade lånat ut mycket pengar till Storbritannien och Frankrike. Man tänkte att om Tyskland segrade, kanske pengarna aldrig skulle betalas tillbaka.

Under krigets sista år kom **två miljoner amerikanska soldater** till Europa. Tillsammans med Storbritannien och Frankrike startade USA ett större anfall i september år 1918. Sedan dröjde de inte länge förrän Tyskland gav upp.

Den **tyske kejsaren Vilhelm II avgick** och **klockan 11 den 11/11 år 1918** blåstes **eld upphör**. Innan dess hade även det Osmanska riket (Turkiet) och Österrike-Ungern besegrats. Kriget var äntligen slut, men priset var fruktansvärt. Nästan 10 miljoner döda och 20 miljoner skadade för livet.

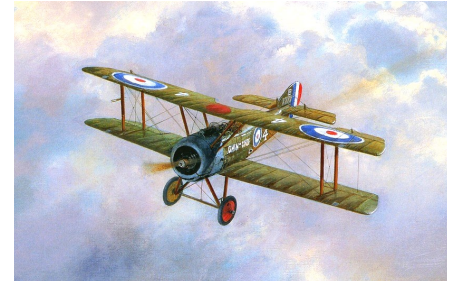
Versaillesfreden

Fredsfördraget skrevs under i **slottet Versailles** utanför Paris den 9 juli 1919. Villkoren blev väldigt hårda för Tyskland. Landet tvingades att ta på sig skulden för kriget och man dömdes till att betala ett stort skadestånd, samt lämna ifrån sig stora landområden. Dessutom blev Tyskland av med alla sina kolonier.

Den hårda **freden förödmjukade tyskarna** och födde snart tankar på revansch. När en viss man, med namn **Adolf Hitler**, så småningom började tala om just revansch lyssnade många tyskar på honom.

Flera nya länder bildades på de besegrade ländernas landområden. Finland, Estland, Lettland, Litauen, Polen, Tjeckoslovakien och Jugoslavien var helt nya länder. Även Irland och Island blev nu självständiga länder.

Det österrikiska kejsardömet hade krympt till två småstater, Österrike och Ungern. Det Osmanska riket upplöstes och ersattes av Turkiet. I Ryssland styrde revolutionärerna och bildade Sovjetunionen.

Flygplan var en nyhet i första världskriget. De kunde användas både som spaningsplan och bombplan, men även till att släppa ner mat och ammunition till sina landsmän i skyttegravarna.

Så här såg Europas karta ut efter första världskriget. Vilka nya länder kan du hitta jämfört med kartan på sid. 17?

Kriget förändrade samhället

Många av krigets soldater var **vanliga arbetare**. Dessutom hade de arbetare som blivit kvar hemma, varit en viktig arbetskraft på fabrikerna. Därför började många arbetare efter kriget att **ställa krav** på att få vara med att **bestämma**. I många länder fick också arbetarnas partier vara med i regeringen.

Kvinnor under kriget som arbetar i en fabrik som tillverkar granater.

När männen blev inkallade i krig, gjorde många **kvinnor** männens arbete. Under kriget började kvinnor att **jobba** i **industrier**, med **transporter** och inom **jordbruket**. Efter kriget arbetade kvinnor som poliser, brevbärare och banktjänstemän. Detta ledde till **ökad jämställdhet**. I många länder fick kvinnorna också **rösträtt** efter kriget.

Kan du svara på dessa frågor?

1. Vilka länder ingick i trippelententen? _____

2. Vilka länder ingick i trippelalliansen? _____

3. Vad anser du var de viktigaste orsakerna till första världskriget? _____

4. Varför började man att gräva skyttegravar på västfronten? _____

5. Varför slöt Ryssland fred med Tyskland år 1918? _____

6. Varför gick USA in i kriget? _____

7. Vad innebar Versaillesfreden för Tyskland? _____

8. Vilka nya länder bildades efter första världskrigets slut? _____

Efterkrigstiden

Efterkrigstiden kallas perioden efter andra världskriget fram till nutid i framförallt Europa och Nordamerika. I detta kapitel tar vi upp den första delen av efterkrigstiden, tiden från år 1945 till cirka 1990. Den brukar kallas för **det kalla kriget**. En tid då världskrig var nära, men tack och lov aldrig bröt ut.

Det kalla kriget börjar

Efter andra världskriget hade de gamla europeiska stormakterna Storbritannien, Frankrike och Tyskland tappat mycket av sin makt. Istället hade två av segrarna växt fram till **två supermakter** efter kriget, nämligen **USA** och **Sovjetunionen**.

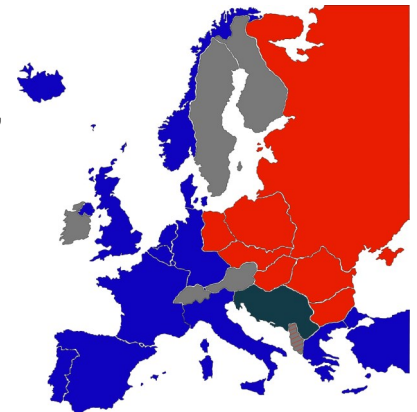
Misstänksamheten mellan de båda länderna växte. Både USA och Sovjetunionen skaffade sig farliga **kärnvapen** och **missiler**, robotraketer. Bara några år efter kriget hade supermakterna skaffat sig **vätebomber**, som var flera gånger starkare än atombomben. Det uppstod en **terrorbalans** mellan länderna. Det betydde att varken USA eller Sovjetunionen skulle våga börja ett nytt krig, utan att det fanns risk för att hela jorden skulle förstöras.

Världen delades i ett tydligt västblock med USA, Kanada och tio europeiska väststater, samt ett östblock med Sovjetunionen, Polen, Östtyskland, Tjeckoslovakien, Bulgarien, Rumänien och Ungern. År 1948 bildade västblocket försvarsförbundet **NATO**, medan östblocket bildade **Warszawapakten** år 1955.

Mellan väst och öst bildades en osynlig gräns, som gick från Östersjön ända till Medelhavet. Churchill kom att ge den namnet **järnridån**. Östra Europa kom att styras av kommunistiska diktaturregeringar som Sovjet hade kontroll över. Under resten av det kalla kriget var USA:s stora mål att hindra att kommunismen spred sig till andra länder.

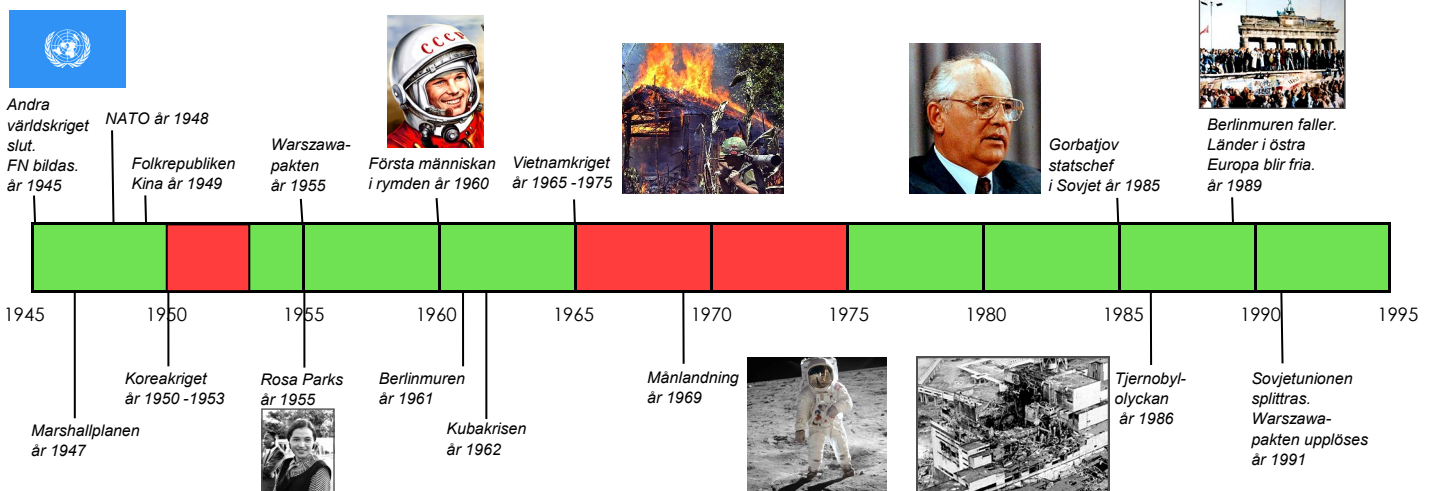

Missiler kallades tidigare för lufttorpeder. Det är en jetdriven och styrbar robot som kan bära sprängladdningar.

Länder som tillhör NATO i blå färg. Länder som tillhör Warszawa-pakten i röd färg. Neutrala länder i grå färg.

▼ Efterkrigstiden - viktiga händelser

Två tyska länder bildas

Efter andra världskriget erbjöd USA **Marshallhjälpen** till Europas länder. Det var både bidrag, lån och varor för att få fart på Europas ekonomi, men USA ville också hindra att fler länder blev kommunistiska. Även Sverige tog emot denna hjälp.

Tyskland delades upp i **fyra ockupationszoner**, en amerikansk, en brittisk, en fransk och en sovjetisk. Staden Berlin delades i ett **Västberlin** och ett **Östberlin**. När väst slog samman sina ockupationszoner år 1947, svarade Stalin med att blockera vägarna till Västberlin, den så kallade **Berlinbockaden**. Då öppnade västmakterna en **luftbro** med flygplan, som flög in flera tusen ton mat till Västberlin. Efter ett år upphävde Sovjet blockaden.

Den sovjetiska delen kom senare att bilda ett eget land - **Östtyskland** (Tyska demokratiska republiken, DDR). De tre övriga zonerna kom på ett liknande sätt att bilda landet **Västtyskland** (förbundsrepubliken Tyskland, BRD).

År 1961 lät Sovjet bygga **Berlinmuren** mellan Västberlin och Östberlin, för att hindra flyktingar att ta sig från Östtyskland till Västtyskland. Berlinmuren blev en symbol för det kalla kriget.

Organisationer för att undvika krig

För att undvika krig och underlätta för handel gick 51 länder samman och bildade år 1945 **Förenta Nationerna**, som förkortas **FN**. Idag är 193 länder med i FN.

I Europa bildades år 1952 **Kol- och stålunionen**. Till en början var Frankrike, Västtyskland, Belgien, Nederländerna, Luxemburg och Italien med. Idag heter organisationen **Europeiska unionen, EU**, och har 28 medlemsstater. Sverige anslöt sig år 1995 till EU efter en folkomröstning.

Koreakriget

Efter andra världskriget hade landet Korea blivit delat i ett kommunistiskt **Nordkorea** och ett **Sydkorea** som var kontrollerat av USA. När Nordkorea invaderade Sydkorea år 1950, fick man hjälp av både **Kina** och **Sovjet**, medan Sydkorea fick hjälp av **FN**, främst **USA**. Vid krigets slut år 1953 var Korea fortfarande två länder, men över två miljoner människor hade dödats.

Amerikansk reklam för **Marshallhjälpen**. Flaggorna på bilden visar vilka länder som tog emot hjälpen. Kan du se vilka länderna är?

Luftbro till Västberlin med mat

Berlinmuren vid Brandenburger tor.

Västtysklands flagga till vänster, medan Östtysklands syns till höger.

FN:s flagga

EU:s flagga

Cubakrisen - nära ett världskrig

År 1959 hade gerillaledaren **Fidel Castro** gjort **revolution på Cuba** och störtat **diktatorn Batista**. Castro styrde sedan Cuba med en **kommunistisk regim**, vilket förstas oroade USA. Cuba ligger ju bara 30 mil söder om Florida. Cuba fick snart ökade kontakter med Sovjet.

I oktober 1962 avslöjade amerikanska spaningsplan att Sovjet höll på att bygga **ramp**er för **kärnvapen** på Cuba. USA:s **president Kennedy** krävde att ramperna omedelbart skulle avlägsnas. Kennedy påpekade att varje avskjuten robot från Cuba, skulle ses som ett sovjetiskt anfall på USA och att USA skulle slå tillbaka med kärnvapen mot Sovjet. Nu trodde många att ett **tredje världskrig** skulle bryta ut när som helst.

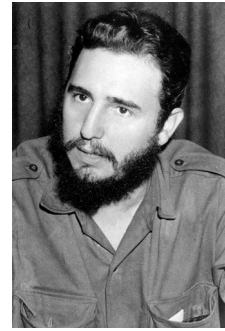
Krisen löstes genom att Sovjet monterade ner alla robotar på Cuba. I gengäld lät USA ta ner ett antal amerikanska robotar, som satts upp i Turkiet och var ett hot mot Sovjet.

Rasmotsättningar i USA

Fast USA var en supermakt och världens rikaste land var skillnaderna mellan rika och fattiga enorma. Dessutom var USA ett **segregerat land**. De svarta hade inte samma rättigheter som vita. De svarta bodde i sämre bostadsområden, gick i sämre skolor och fick inte ens sitta på samma platser som de vita i bussar och på tåg.

En dag i december 1955 satt **Rosa Parks** i bussen på väg hem från jobbet. Då blev hon tillsagd att lämna sin plats åt en vit man. Men Rosa vägrade och blev arresterad och fick betala böter. Men händelsen gjorde att andra svarta människor i hennes stad började att bojkotta bussarna. Bojkotten varade i mer än ett år. Till slut bestämde USA:s högsta domstol att det var olagligt att göra skillnad mellan svarta och vita på bussarna. Bojkotten hade lyckats.

Men de vita **rasisterna** i USA:s sydstater fortsatte att trakassera de svarta. Det förekom bränder av de svartas hem och kyrkor. Många svarta fick sämre lön eller förlorade sina arbeten. Om de svarta protesterade riskerade de att misshandlas eller mista livet. Svarta kvinnor blev våldtagna av vita män, som aldrig blev straffade.

Fidel Castro gjorde revolution på Cuba och byggde sedan ett kommunistiskt samhälle på Cuba.

Sovjets ledare **Nikita Khrushchev** och USA:s president **John F Kennedy** i samtal.

Kennedy sköts ihjäl år 1963 när han färdades i en öppen bil genom staden Dallas i Texas. Det fanns många som hatade presidenten för att han försökte få bort orättvisorna för de svarta.

Rosa Parks var en av dem som tidigt kämpade för de svartas lika rättigheter.

Martin Luther King

Prästen **Martin Luther King** blev en viktig ledare för de svartas kamp i USA. Proteströrelsen kallas **medborgarrättsrörelsen**. Hit hörde även grupper som feminister, homosexuella, fredsrörelsen och de som kämpade för urbefolkningen indianerna i USA.

King ville använda **ickevåldsmetoder**. Man skulle aldrig möta våld med våld, utan passivt motstånd. King ledde år 1963 över 250 000 svarta i en demonstration i huvudstaden Washington. Där höll han ett tal som har gjort honom odödlig. King blev hatad av många vita. I april 1968 blev han mördad.

Steg för steg har de svartas medborgliga rättigheter ökat. Men ännu lever rasismen kvar i USA. År 2008 skedde något som under 1960-talet hade varit fullständigt otänkbart. Då valdes **Barack Obama** till USA:s förste svarte president någonsin.

Vietnamkriget

Vietnam, ett land i Sydostasien, hade varit en fransk koloni. Men efter ett **befrielsekrig** hade landet delats i ett kommunistiskt **Nordvietnam** och ett korruperat och odemokratiskt **Sydvietnam** som stöddes av USA. En gerillarörelse i Sydvietnam, som kallades **FNL**, försökte störta regimen. FNL fick stöd av Nordvietnam med vapen och soldater.

USA, som ville stoppa kommunismen på alla ställen i världen, sände då **soldater** och **vapen**. Man började även med **flygbombningar** över Nordvietnam. I slutet av 1960-talet hade USA över en halv miljon soldater i Vietnam.

Protesterna blev starka mot USA:s medverkan i Vietnamkriget. Även i USA växte motståndet mot kriget. På TV kunde människor se hur amerikanska brandbomber, **napalm**, förintade vietnamesiska, oskyldiga bondbyar. Man räknar med att över två och en halv miljon människor dog i kriget.

Till sist lämnade USA:s trupper Vietnam. År 1975 hade FNL och Nordvietnam segrat. **Vietnam** blev ett **enat land** som styrdes av kommunister.

Martin Luther King håller tal i Washington. Talet är ett av de mest berömda i historien och har kommit att kallas "I have a dream - Jag har en dröm".

Barack Obama valdes år 2008 till USA:s förste svarte president.

Med **napalm**, brandbomber, förintade USA vietnamesiska bondbyar.

Vietnamesiska barn som träffats av napalm flyr i skräck.

Kan du svara på dessa frågor?

1. Förklara följande uttryck

NATO _____

Warszawapakten _____

terrorbalans _____

järnridån _____

2. Vilka länder blev de två stora supermakterna efter andra världskriget?

3. Vad var Marshallhjälpen för något och varför kom den till?

4. Varför blev det två Tyskland efter andra världskriget? _____

5. Varför lät Östtyskland bygga Berlinmuren? _____

6. Varför uppstod Cubakrisen? _____

7. På vilket sätt lyckades Rosa Parks motarbeta rasismen i USA? _____

8. Vad vet du om Martin Luther Kings antivåldsprinciper? _____

9. Varför skickade USA vapen och trupper till Vietnamkriget? _____

10. Varför tror du att omvärlden protesterade starkt mot USA:s medverkan i Vietnam?
